

راهکارهای عملی جهت افزایش احساس امنیت محلات مسکونی در راستای توسعه پایداری

محسن کیوانلو

مربی و عضو هیئت علمی گروه معماری موسسه آموزش عالی اشراق بجنورد

Keivanlu_arc@yahoo.com

چکیده

محلات مسکونی با ساختار کالبدی و کارکرد اجتماعی‌اش عرصه مطلوبی برای رشد و بالندگی جامعه است و با توجه به این ویژگی باید بتواند محیط امن و سالم را فراهم کند. احساس امنیت مقوله‌ای جدای از امنیت بوده و توجه به آن اهمیت بیشتری دارد زیرا این احساس بر سایر روابط اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی تأثیر مستقیم می‌گذارد. یکی از راه‌های برقراری امنیت از طریق مداخلات در کالبد شهرهاست و البته مهم‌تر از کالبد هر مکانی روح غالب بر آن مکان است که ناشی از روابط اجتماعی و مردمی است که به یکدیگر وابسته هستند. امنیت، ارتباط مستقیمی با فضا و ساخت و ساز شهری دارد. لذا بررسی جنبه‌های کیفی و کمی امنیتی، چه از لحاظ کالبدی و چه از لحاظ اجتماعی در داخل هر یک از فضاهای شهری امری ضروری است. هدف از این پژوهش، جستجوی معیارهای کالبدی و معنایی در فضاهای شهری به منظور یافتن راهکارهایی جهت افزایش حس امنیت در این محیط‌ها می‌باشد. روش تحقیق در این پژوهش به صورت توصیفی-تحلیلی بر مبنای تحلیل عوامل تأثیرگذار در احساس امنیت انجام شده است تا با بررسی این ویژگی‌ها در راستای کاهش مشکلات اجتماعی برای اقدامات لازم صورت پذیرد.

کلمات کلیدی: امنیت؛ محلات مسکونی؛ توسعه پایداری

همایش ملی معماری و شهرسازی بومی ایران

یزد - بهمن ماه ۱۳۹۴

National conference of native architecture & urbanism of IRAN

مقدمه

در گزارش جهانی اسکان بشر 2007 که به وسیله دفتر اسکان بشر ملل متحد در سراسر جهان انتشار یافت آمده است طی پنج سال گذشته ، 6 درصد ساکنان شهرها در کشورهای توسعه یافته قربانی جنایت شده اند ، از 1980 الی 2000 میزان جرم در جهان 30 درصد افزایش یافته است . بررسی افکار عمومی در کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه نشان میدهد که نیمی از شهروندان در تمامی اوقات یا غالباً ، نگران جرم و جنایت در شهرهای خود هستند . (بمانیان، محمودی نژاد، 1388: 82) از سوی دیگر ((امنیت انسانی)) از مهم ترین مشخصه های رفاهی تلقی می شود ، به نحوی که محور اصلی توسعه پایدار در قرن حاضر را امنیت انسانی تشکیل می دهد که بر اساس گزارش توسعه انسانی سازمان ملل در سال های 1994 و 1998 جنبه های امنیت شغلی ، امنیت از جهت درآمد ، سلامت جسمی و روانی و امنیت زیست محیطی را نیز در بر میگیرد . (گزارش توسعه انسانی سازمان ملل ، 1994: 4) امنیت پیش زمینه یک اجتماع سالم و احساس امنیت بستر ساز توسعه جوامع انسانی است و سعادت یک اجتماع در گرو حفظ و بقا امنیت و احساس امنیت ناشی از آن است . بر طبق نظریه مازلو ، نیاز های ایمنی بعد از نیاز های زیستی مهم ترین نیازهای انسانی به شمار می رود که از لحاظ روانشناختی بیانگر نیاز انسان به آرامش درونی و آسایش روانی و پرهیز از آشفتگی و بی نظمی ساختاری جامعه است (استوتزل ، 1364: 64) الین میگوید : ((اگر مردم فضایی را به دلیل عدم راحتی یا ترس استفاده نکنند عرصه عمومی از دست رفته است)) (مدیری ، 1385 : 13) یکی از مهمترین عوامل تهدید کننده حضور مردم در فضا های عمومی ترس یا احساس نا امنی است . ناامنی مکان ها و فضاهای عمومی، نشاط و سلامتی را از در زندگی روز مره مختل می کند و با ایجاد مانع بر سر راه رشد فرهنگی و مشارکت عمومی، هزینه های زیادی را بر جامعه تحمیل می کند (افتخاری، 1381: 10) نحوه طراحی فضاهای شهری در حس امنیت افراد استفاده کننده، سلامت روانی و تعلق فرهنگی به محل مورد نظر موثر بوده و تحلیل مشکلات از آن هدف تحقیق را تشکیل داده است. افزایش امنیت محیطی بر اساس چگونگی ادراک افراد از محیط پیرامون در راستای بهبود کاربری فضاهای شهری از مهم ترین رویکردهایی است که جوامع پیشرفته در زمینه علوم اجتماعی، مدیریتی و طراحی شهری به آن توجه دارند.(الماسی فر و انصاری، 1389: 21)

در حال حاضر زنان از هر قشر و طبقه ای و با هر نوع پوشش و آرایشی که در سطح شهر ظاهر شوند، در زمینه حمل و نقل و جابه جایی در شهر با مشکلاتی مواجه می شوند که این مسئله، هم زنان دارای وسیله نقلیه و هم زنان استفاده کننده از وسایل نقلیه شهری و عمومی را شامل می شود

مؤلفه امنیت در توسعه پایداری:

تصویر 1: ابعاد مختلف توسعه پایدار و اهمیت نسبی آن‌ها (منبع: Colantonio, 2011: 3)

همایش ملی معماری و شهرسازی بومی ایران

بزد - بهمن ماه ۱۳۹۴

National conference of native architecture & urbanism of IRAN

پایداری اجتماعی تحت عنوان زندگی سالم و باور و هماهنگی با طبیعت تعریف شده است. در این تعریف، بقا و حیات جامعه، همگام با طبیعت محیطی و مرتبط با نظام های اقتصادی در جهت دستیابی به بالاترین سطح رضایت از زندگی است. (GTZ,2004:2)

ایفاچل و هگاک پایداری اجتماعی را این گونه تعریف می کنند: «توسعه ای که با تکامل متوازن جامعه مدنی سازگاری داشته، محیطی را پرورش می دهد که هدایتگر زندگی جمعی همساز با گروه های مختلف فرهنگی و اجتماعی باشد، در عین حال با بهبود کیفیت زندگی تمامی اقشار جامعه، یکپارچگی اجتماعی را تقویت کند». این تعریف، پایداری اجتماعی را به وسیله عملکرد جمعی جامعه و مباحث کیفیت زندگی هر فرد مورد بررسی قرار می دهد. (Ansell,fawcett, Thompson,2008:425)

به گفته بانک جهانی پایداری اجتماعی به معنی حفظ سرمایه اجتماعی است. در تعریف پایداری اجتماعی، گروهی از محققان به چهار عنصر اصلی و تعیین کننده اشاره کرده اند: عدالت اجتماعی، همبستگی اجتماعی، مشارکت و امنیت. در این معنا مولفه هایی چون فرصت های برابر و توأم با پیشرفت برای تمامی انسان ها، زندگی همراه با تعاون و همکاری، فرصت های برابر برای تمامی افراد در جهت ایفای نقش های اجتماعی به همراه امنیت امرار معاش و ایمنی سکونتگاه های انسانی در برابر مخاطرات طبیعی، مبنای سنجش پایداری اجتماعی قرار گرفته اند. (پور طاهری، ۱۳۸۸: ۸)

پایداری اجتماعی را می توان به عنوان سطح مطلوب از زندگی سالم و توأم با بهره برداری صحیح از طبیعت و به عنوان یکی از اضلاع مثلث پایداری برقرار کننده تعادل در پایداری جوامع و محیط ذکر کرد. (محمودی و دیگران، ۱۳۸۹: ۴-۵)

توسعه پایدار اجتماعی، توسعه ای است که همه جانبه، با مرکزیت جوامع انسانی، با هدف کاهش شکاف ها، آسیب ها و تعارضات اجتماعی، در کنار توجه به خواسته های نسل های آینده، با مدیریت مصرف منابع طبیعی و توزیع متوازن اقتصادی. (شفیعا، ۱۳۹۱: ۸)

در واقع مفهوم اصلی پایداری اجتماعی یک روند عادلانه است و آن ایجاد یک جهان است که منصفانه منجر به تلاش صادقانه برای رسیدن به پایداری می شود. (Stuber,2011:3)

به عقیده هانکوک توسعه پایدار اجتماعی، توسعه ای که: 1-نیازهای اساسی را تامین کند. 2- عدالت خواه باشد. 3-رفاه فیزیکی، ذهنی و اجتماعی جمعیت را ارتقا دهد. 4 آموزش، خلاقیت و توسعه توان انسانی را برای کل جامعه ترویج نماید. 5- میراث فرهنگی و زیستی را حفظ کرده، احساس ارتباط با گذشته و محیط زیست را تقویت کند. 6-مردم سالارانه باشد و مشارکت و دخالت شهروندان را ترویج کند. 7-شرایط زندگی را بهتر کرده و بین طراحی شکل محل های عمومی شهر با رفاه اجتماعی، کالبدی و شور و هیجان ساکنان شهر ارتباط برقرار نماید. (موسی کاظمی محمدی، ۱۳۸۱: ۵)

امنیت:

امنیت واژه ای است با ابعاد و شاخصه های ذهنی ویژه که به آرامش و سکون درونی فرد و احساس رضایت او از آرامش و آسایش موجود در بطن محیط اشاره دارد.

«امنیت» (security) از ریشه لاتین "secure" که در لغت به "معنای نداشتن دلهره و دغدغه است". می باشد. بنابراین معنای لغوی امنیت "رهایی از خطر، تهدید، آسیب، اضطراب، هراس، ترس، نگرانی" یا وجود "آرامش، اطمینان، آسایش، اعتماد، تامین و ضامن" است. (الماسی فر و انصاری، ۱۳۸۹: ۲۳)

بر این اساس می توان معانی زیر را بر مفهوم امنیت متصور شد:

امنیت دارای معانی آرامش و آسایش و ایمنی است (عمید، ۱۳۴۵: ۱۳۸).

امنیت در فرهنگ فارسی به معنای آزادی، آرامش، فقدان ترس و عدم هجوم دیگران آمده است (الماسی فر و انصاری، 1389: 23). همچنین امنیت از ریشه امن به معنی ایمنی، آرامش قلب و خاطر جمع بودن است (بمانیان و محمودی نژاد، 1388: 22).

علاوه بر آنچه گفته شد، امنیت از ماده امن گرفته شده است که به گفته راغب در کتاب مفردات، به معنی آرامش خاطر و آرامش نفس و از بین رفتن بیم و هراس است.

در فرهنگ علوم رفتاری نیز دو معنا از این واژه ارائه شده است:

حالتی که در آن در ارضای احتیاجات و خواسته های شخصی انجام می شود

احساس ارزش شخصی، اطمینان خاطر، اعتماد به نفس و پذیرشی که در نهایت از سوی طبقه های اجتماعی نسبت به فرد اعمال می شود. (الماسی فر و انصاری، 1389: 23)

از نظر لارنس مارتین: امنیت عبارت از تضمین رفاه آتی است و آرنولد ولفرز آن را فقدان تهی نسبت به ارزش های مکسوب دانسته و جان ئی مورز امنیت را رهایی نسبی از تهدیدات زیان بخش می داند (پیلتن، 1383). نخستین مباحث فلسفی و سیاسی در عرصه امنیت را می توان در مباحث فلاسفه یونان باستان همچون افلاطون و ارسطو جستجو کرد

بر اساس توری های نیازها در هرم مازلو در ۱۹۸۶، امنیت یکی از نیازهای ضروری و وجودی انسان است، درست شبیه نیازهای فیزیولوژیک انسان و این فاکتور بر سلامت و سعادت انسان ها بستگی مستقیمی دارد (ضابطیان و خدائی، 1388: 150).

جدول 1: چهار نظریه مطروح در رابطه با جرم و خشونت در فضای شهری (Carmona, 2003: 121)

فعالیت	نظارت	کنترل فضا، حاکمیت	
فعالیت های همجوار خیابان می بایست رهروان پیوسته ای را فراهم کند، تا بحث نظارت تقویت گردد.	نیاز به چشم هایی نظاره گر از سوی صاحبان طبیعی، هم ساکنان و هم استفاده کنندگان که می توانند با استفاده از تنوع فعالیت ها و عملکردهایی که مردم را جذب می کند تقویت گردد.	متمایز کردن آشکار عرصه عمومی و خصوصی	جین جیکوبز
مخالف این نظریه است که حضور فعالیت های بیشتر و بالاخص حضور فعالیت های تجاری میزان جرم و جنایت را کاهش می دهد.	ایجاد ظرفیت کالبدی نظارتی در فضا تا فرصت نظارت برای ساکنان و دیگر نهادها ممکن گردد.	محیط کالبدی می بایست دارای خصوصیاتی مانند مکانیزم های نمادین، مرزها و سلسله مراتبی تعریف شده از عرصه های خصوصی تا عمومی باشد تا پهنه های مختلف درک و دانسته شود.	اسکار نیومن
بر کاهش فعالیت از طریق حرکت و در نتیجه، کاهش سطح فعالیت تاکید دارد.	نظارت طبیعی به عنوان نتیجه معمولی استفاده از مایملک	کنترل دسترسهای طبیعی با هدف کاهش فرصت دسترسی به جنایت؛ استفاده از محصوریت های کالبدی که موجب افزایش قوت قلب و حس مالکیت ساکنین می گردد.	موسسه پیشگیری از جرم (CPTED)
از طریق یکپارچه سازی فضا و مسیرهای حرکتی میتوان فضاهای به هم پیوسته ای را تعریف کرد که ایمن به نظر میرسند.	نظارت از طریق مردمی که در فضا حرکت می کنند، تامین میگردد.	فضاهایی که با سایر فضاها یکپارچه شده اند، پیاده ها را تشویق به حرکت و تماشا در آن فضاها می کنند.	بیل هیلیر

ابعاد گسترده ایجاد امنیت محیطی از نظر روانی:

طبق نظر آقای مطلبی رعایت هر یک از مواد زیر در فضاها باعث می شود تا احساس عدم امنیت رنگ باخته و شخص از نظر روانی دارای آرامش خاطر و امنیت شود:

1. ایجاد حس مکان
2. ایجاد حس خلوت و یا محرمت
3. خوانایی محیط و محیط قابل تصور
4. ایمنی جسمانی در مقابل سوانح طبیعی و مصنوعی

5. ایمنی جسمانی از طراحی مناسب هندسی راه ها تا جدا سازی و یا کنترل فضاهای سواره و پیاده و ایجاد نظم در ترافیک عبوری (مطلبی، 1383: 17-18)

حریم و قلمرو:

روشنی و وضوح سازمان فضایی و مرزهای قلمروهای خصوصی، نیمه خصوصی (نیمه عمومی) و عمومی از یکدیگر موجب کاهش نفوذپذیری (دسترسی)، افزایش نظارت اجتماعی و پیشگیری از جرائم می شود. (صالحی، 1387: 184) اسکار نیومن فضا را به 4 دسته تقسیم می کند:

فضا یا محیط عمومی: منطقه ای است که به روی همه باز است و استفاده های متعددی از آنجا به عمل می آید.

فضا یا محیط نیمه عمومی: منطقه ای است که بر روی عموم باز است، اما از آنجا استفاده محدود به عمل می آید.

فضا یا محیط نیمه خصوصی: منطقه ای است که تعداد کمی از افراد به آنجا رفت و آمد دارند و در اصل مسکونی است و توسط ساکنان ساختمان مورد استفاده قرار می گیرد. (مثل کریدور آپارتمان)

فضا یا محیط خصوصی: منطقه ای است که فقط مختص ساکنان آنجا است (مثل داخل آپارتمان) (روزبنام، ویولیس، 1379: 50)

در راهبردهای CPTED تعیین قلمرو مالکیت یک نقش محوری دارد. مردم با احساس مالکیتی که نسبت به اموال و املاک خود دارند از آن محافظت می کنند. قرار دادن دیوار، حصار، نرده، تابلو و علائم هشدار، حریم های فیزیکی مناسبی هستند که حدود مالکیت و در نتیجه حدود دسترسی را مشخص می کند. لذا با تعیین مالکیت های شخصی می توان موانعی بر سر راه دسترسی مجرمین (متجاوزین) ایجاد کرد. (کلانتری، 1380: 87)

«ترغیب و تشویق ساکنان و استفاده کنندگان از مکان به احساس مالکیت و مسئولیت نسبت به محیط پیرامونی نقش مهمی در پیشگیری از جرم می تواند داشته باشد. وضوح و روشنی فضای حائل مابین فضای عمومی، نیمه خصوصی و خصوصی و یا به عبارت دیگر نقطه مسترکی که فضاهای نیمه خصوصی و خصوصی آغاز می شوند می تواند به این امر کمک نماید. عدم قطعیت مالکیت موجب کاهش احساس مسئولیت و افزایش احتمال وقوع جرم و رفتارهای ناهنجار غیرقابل مقابله می گردد.» (شرکت لولین دیویس، 1389: 24)

نیاز به ایجاد موانع، مرزبندی، دروازه های نگهبانی و غیره از لزوم برقراری امنیت و سازماندهی اجتماعی ناشی شده است. یکی از اصول تئوری فضای قابل دفاع، این است که شرایط کالبدی فضا می تواند نفوذ به آن را قابل مشاهده نماید. نیومن پیشنهاد نمود تا خصوصیات محیطی مشخص را در جهت ایجاد این شرایط، به منظور کنترل محدوده ها و کاهش فرصت های ارتکاب جرم آورد.

او به موانع و حصارهای نمادین و حقیقی به عنوان وسایلی برای ساکنان جهت ایجاد این شرایط اشاره می کند. موانع حقیقی^۱، شامل دروازه ها، پرچین ها، دیوارهای بلند و موانعی که اجازه نفوذ به فضاها را محدود می کند. موانع نمادین^۲ نیز شامل، باغچه ها، نرده های کوتاه، تغییر در مصالح ساختمانی و منظرسازی^۳ می شود.

تقویت قلمروگرایی از طریق افزایش تعلق خاطر افراد نسبت به اموال و دارایی خود، علاوه بر آن که این امکان را به مالک فضای مسکونی می دهد تا غریبه ها را بهتر شناسایی کند، احساس مالکیت را نیز در فرد تقویت می کند. از این رو راهبردی مناسب در کاهش فرصت های بزهکاری به شمار می رود. (کلانتری و همکاران، 1389: 61) درگیر کردن و مشارکت ساکنان و استفاده کنندگان «از جمله جوانان» در مدیریت و طراحی نواحی خود موجب خلق احساس واقعی مالکیت می گردد. این امر به

1 Real Barriers
2 Symbolic Barriers
3 Landscape

طرق مختلف از جمله مشارکت در مدیریت مرکز شهر، سازمان‌های مدیریت منازل استیجاری، شرکت‌های توسعه عمومی، برنامه‌های باز آفرینی و معاصر سازی امکان‌پذیر می‌باشد. (شرکت لولین دیویس، 1389: 26)

انواع قلمرو در روابط اجتماعی:

در بسیاری مجتمع‌های مسلمانان عمدتاً چهار قلمرو می‌توانند قابل تمییز باشند:
قلمرو خصوصی: شامل فضای داخل خانه که خود به دو قلمرو اندرونی و بیرونی تقسیم می‌شده است.
قلمرو نیمه خصوصی: شامل بیرونی (برای اهل خانه آنگاه که بیگانه‌ای در آن پذیرایی می‌شده است) هشتی و دالان.
قلمرو نیمه عمومی: شامل هشتی (که محل دسترسی به دو یا چند خانه بوده) و بن بست
قلمرو عمومی: که در برگرفته‌ی معابر شهر و فضاهای باز عمومی بوده‌اند.

ویژگی‌های بافت مسکونی در رابطه با حس امنیت:

احساس امنیت از قرارگیری انسان در شرایط محیطی به مثابه نوعی ادراک روانی حاصل می‌شود که از یک ساختار شهری و فرهنگی خاص، با ساختار فرهنگی و اجتماعی دیگر متمایز می‌شود. بر این اساس شکل‌گیری احساس امنیت از لحاظ روان شناختی، وابسته به شرایط محیط شهری، کنش‌ها و حوادث از یک سو و از سویی دیگر نوع برداشت و سطوح ادراکی در آن ساختار فرهنگی است و همین دو اصل آن را از شهری به شهری و از ملیتی تا ملیت دیگر، متفاوت می‌کند. (ضابطیان و خدایی، 1388: 155) محله‌ها به عنوان فراهم‌کنندگان امنیت و رفاه افراد محله عمل می‌کنند. اسکار نیومن معتقد است در واحدهای آپارتمانی بزرگ مردم نمی‌توانند قلمرو زندگی را به خوبی کنترل کنند و خانوارهای فقیر نباید در ساختمان‌های بزرگ و بی‌هویت زندگی کنند. به اعتقاد او ساکنان مجموعه‌های مسکونی باید بتوانند فضاهای باز محیط زندگی خود را کنترل کرده و نگذارند هر بیگانه‌ای به این فضاها تجاوز کند. خصوصیات برخی فضاهای شهری به گونه‌ایست که زمینه‌ترس بیشتری را فراهم می‌آورد. در بسیاری موارد نوع طراحی فضای کالبدی، نقشی که مکان خاصی به خود می‌گیرد و ابعاد اجتماعی یک محدوده منجر می‌گردد که فضاها امن و یا بالعکس ناامن گردند. عدم وجود نور کافی در خیابان، خوابیدن بی‌سرپناهان و معتادان در کنار خیابان و نبود پیاده‌رو در اتوبون‌ها از آن جمله‌اند. بر اساس نظریه اسکار نیومن (1973) فضاهایی که امکان دیدن و دیده شدن در آنها بیشتر باشد و در ضمن امکان کمی برای فرار فراهم آوردند پتانسیل کمتری برای فعالیت مجرمان فراهم می‌آورند (قرایی و همکاران، 1389: 19). در مباحث نوین مطرح در طراحی و برنامه‌ریزی از اصولی یاد می‌شود که در آن تلاش می‌شود تا زمینه بروز جرم در یک مکان خاص را تا حد امکان از طریق طراحی و برنامه‌ریزی صحیح برطرف نماید. توجه به این نکته که رفتار انسان در فضا و مکان‌های متفاوت با شکل و هندسه خاص و نیز با عملکرد نهفته در آن، متفاوت بوده و در بسیاری موارد فضا محرک انسان در بروز رفتار خاص (که گاهاً ممکن است رفتاری مجرمانه داشته باشد) می‌باشد، امری ضروری است.

علل ناامنی:

- دلایل بسیاری را جهت بروز و توسعه خشونت و بزهکاری ها در محلات مسکونی شهری می توان برشمرد:
- 1- فقر و شرایط نامساعد مادی زندگی، بیکاری، نبود امکانات لازم برای پر کردن اوقات فراغت
  - 2- کمبود آموزش و نقصان در فرآیندهای اجتماعی کردن، کمبود ساز و کارهای مراقبت و رسیدگی خانوادگی
  - 3- فشارها و سوء استفاده های جنسی
  - 4- انباشت ها و تراکم جمعیتی نامتناسب با فضاهای کالبدی و زیستی، همجواری های نامطلوب و در هم ریختگی بافت ها
  - 5- تعارض های طبقاتی، قومی، جنسی، سنی و فرهنگی
  - 6- کمبود یا نقصان فرایند شکل گیری هویت و وابستگی اجتماعی
  - 7- عارضه ها و بیماری های روانی و جسمانی، اعتیاد به مواد مخدر یا الکل
  - 8- اضطراب های ناشی از شرایط سخت و کاری ناپایداری عدم امنیت شغلی و شکنندگی شرایط زندگی خانوادگی
  - 9- سوء استفاده از قدرت در نهادهای رسمی و در نتیجه بی اعتمادی به نهادهای قانونی، دادگاه ها و نیروی انتظامی
  - 10- برنامه ریزی و طراحی نادرست کالبدی محله و شهر و غیر قابل دفاع بودن فضاهای مسکونی، مسکن نامناسب و افسردگی ناشی از زندگی در محیط های خشک، سرد و بی روح به خصوص در شهرک های صنعتی و کارگری و خوابگاهی، کمبود فضاهای درونی مسکن، آلودگی صوتی و غیره
- همانطور که ملاحظه گردید یکی از مهمترین عواملی که می تواند مورد توجه طراحان و برنامه ریزان فضاهای مسکونی قرار گیرد ایجاد فضاهای کالبدی مناسب در جهت کنترل بزهکاری و کاهش آن از طریق طراحی مناسب می باشد. با برنامه ریزی و طراحی مناسب می توان فرصت های ارتکاب به جرم را به میزان زیادی از مجرمین سلب نموده و فضاهایی قابل دفاع در محله ایجاد نمود. (مطلبی) از عوامل ایجاد فضاهای غیر قابل دفاع (بدن قلمرو) می توان به 1- تفکیک کاربری 2- کاهش نمایانی (قابلیت دیدن و دیده شدن) 3- ضعف خوانایی و دعوت کنندگی 4- قطع تداوم بصری 5- بی تفاوتی و عدم تعلق به فضاهای بین ساختمان ها اشاره کرد. (مطلبی، 1383: 15)

فضاهای قابل دفاع:

از نظر اسکار نیومن مفهوم فضای قابل دفاع با ایجاد قلمرو و حفظ سلسله مراتب، فضاهای عمومی تا فضاهای نیمه عمومی، نیمه خصوصی و خصوصی در محلات و مجتمع های مسکونی امکان پذیر است. علاوه بر این، مراقبت ها می تواند به گونه ای طبیعی یا مصنوعی انجام گیرد. مراقبت معمولی یا طبیعی با ایجاد فضاهایی که در دید و یا رفت و آمد مردم باشد و یا از طریق افزایش و تنوع فعالیت ها در مراکز محلات می تواند حاصل شود. مراقبت مصنوعی می تواند از طریق نصب و تجهیز فضاهای عمومی به ادوات امنیتی مانند دوربین های مدار بسته و یا آیفون های تصویری در مکان های مورد نیاز صورت پذیرد. در کل برای ایجاد فضاهای قابل دفاع جکوبز نظریه الگوی ارتباط دهی (اختلاط عملکرد) و اسکار نیومن الگوی محصور سازی را پیشنهاد کرده است. (همان، 16)

مهمترین ساز و کارهای ایجاد فضاهای قابل دفاع:

برای ایجاد فضاهای قابل دفاع با استفاده از موارد زیر می توان باعث افزایش ایجاد حس احترام به خویش در مردم و نیز افزایش حس تعلق به محله و در نتیجه افزایش میزان مراقبت از آن می گردد.

1. ایجاد قلمرو و محدوده مشخص و تعریف شده
2. ایجاد حس زندگی جمعی و در عین حال ایجاد فرصت های لازم برای ایجاد خلوت محیطی
3. ایجاد فرصت های لازم جهت مراقبت های طبیعی از طریق طراحی
4. ایجاد خوانایی و تصویری روشن از فضای کالبدی محله در ذهن ساکنان
5. استفاده از عناصر نمادین و مشخص در طراحی. (همان)

مولفه های محیطی موثر در ایجاد حس امنیت در فضای شهری:

ابعاد معابر:

نسبت طول و پهنای معابر نقش بسزایی در جرم خیز شدن یک فضای شهری دارد. کوچه های تنگ و باریک و همچنین معابر بسایر طویل که انتهای آنها برای بیننده به وضوح قابل درک نیست از جمله فضاهای ناامن و آسیب پذیر در برابر وقوع جرم و جنایت محسوب می شوند.

کیفیت شبکه معابر:

یکی از عواملی که موجب ارتقاء امنیت فیزیکی و روانی فضا می گردد کیفیت شبکه معابر و پوشش آن برای تشخیص پیاده و سواره می باشد. استفاده از کف پوش سالم و تنوع رنگی همراه با طرح و نقش مختلف و هماهنگ در کفسازی پیاده رو ها علاوه بر تنوع فضایی در ایجاد ایمنی عابران نقش بسزایی دارد. (ادیبی سعدی نژاد و عظیمی، 1390: 87-88)

نور و روشنایی:

یکی از مهمترین عواملی که در افزایش حس امنیت موثر است، استفاده از نور و روشنایی می باشد. نور مناسب به مردم کمک می کند که ببینند و دیده شوند. بنابراین نور دو کار انجام می دهد، نخست اینکه به کسی که ناظر یک وضعیت است کمک می کند که واضح تر ببیند. این امر موجب می شود با افزایش قوه احساس تحت مراقبت بودن، ارتکاب جرم کاهش یابد. دوم اینکه مردم را تشویق می کند در محل بمانند زیرا رویت پذیری بیشتر مانع جرم می شود. (قرایی و همکاران، 1389: 22).

مهمترین ویژگی شرایط آلودگی رفتاری و جرم در زمان شب، تاریکی و نور ضعیف و توزیع نامناسب سیستم روشنایی است که بر محیط حاکم شده و بدین ترتیب اولین گام به سوی به وجود آمدن فضایی بدون دفاع و آسیب پذیر برداشته می شود. (ادیبی سعدی نژاد و عظیمی، 1390: 88). در حقیقت عامل " نور ضعیف" مهمترین اولویت را در تضعیف امنیت دارد. (گزارش کنفرانس لندن 2003، ضابطیان و همکاران، 1389: 125). با کاشت تیره های چراغ برق و نور پردازی ورودی ها و خروجی ها و فضاهای مخفی، می توان از میزان جرم خیزی و آسیب پذیر فضا کاست.

دید و نظارت عمومی:

بر اساس نظریه اسکار نیومن (1973) فضاهایی که امکان دیدن و دیده شدن در آنها بیشتر باشد، پتانسیل کمتری بای فعالیت مجرمان فراهم می آورند (قرایی و همکاران، 1389: 19). از نظر وی با افزایش میدان دید ساختمان ها و کاربری های

مختلف شهر می توان نظارت طبیعی شهروندان را بالا برد و از افزایش جرایم در سطح شهرها جلوگیری کرد (دانشپور و فخاری، ۱۳۹۰: ۳۲). در حقیقت وجود نشانه ای که حاکی از نظارت مردم بر محله باشد می تواند حس امنیت را افزایش دهد. (قرایی و همکاران، ۱۳۸۹: ۱۹). به بیان دیگر در معرض دید قرار دادن فضاها باعث می شود تا انگیزه مجرمانه فرصت بروز نیابد و احتمال دستگیری نیز مانع از تحریک انگیزه بزهکار گردد. جین جیکوبز (Jacob، ۱۹۶۱) نیز با تعبیری متفاوت نظارت را پاییدن خیابان می نهد (دانشپور و فخاری، ۱۳۹۰: ۳۲) و معتقدات ایت " می باید چشم هایی همواره خیابان را بنگرند، ... " (مدیری، ۱۳۸۵: ۱۵)

استفاده از ترکیب کاربری ها:

فرانسیس تیبالدز معتقد است که بهترین محیطهای شهری آنهایی هستند که در آنها کاربری ها ادغام می شوند و طیف متنوعی از فعالیت ها و تخصص ها به وجود می آید. به عبارتی دیگر منطقه بندی و تفکیک کاربری ها و فعالیت ها اصلی مرگ عرصه های شهری است. جیکوبز نیز معتقد است که محله های که کاربری های متنوعی نظیر تجاری، اداری و تفریحی دارند نسبت به محله هایی که فقط تک کاربری هستند، امن ترند. عدم مکان یابی مناسب فعالیت های مختلف کنار یکدیگر که گاهی بصورت ناساگاز در کنار هم واقع می شوند می توانند سبب بروز اغتشاش و اختلال فعالیت می گردد. (ادیبی سعدی نژاد و عظیمی، ۱۳۹۰: ۹۰-۹۱).

نمای بیرونی ساختمان ها:

نمای بیرونی ناموزون ساختمان ها یکی از نشانه های محلات جرم خیز محسوب می شود. اسکار نیومن معتقد است آشفتگی ها و بی نظمی های فیزیکی یک مکان تاثیر زیادی در جذب بزهکاران و اعمال مجرمانه دارد.

وجود ساختمان های متروک، نیمه تمام و رها شده:

ساختمان های فرسوده و نیمه ساخت و رها شده به سبب متروک و بلا استفاده بودن، مکان مستعدی برای انجام اعمال بزهکارانه و همچنین اختفای مجرمان فراهم می آورند.

مسیرهای مخفی و جدا افتاده و کنج ها:

کنج ها و زاویه ها به سبب امکان دید پایین و همچنین کوچه های بن بست و مسیرهایی که در چرخه گردش قرار ندارد و مسیرهای مخفی پوشیده شده با گیاهان، از دیگر فضاهای مستعد برای وقوع جرائم می باشد.

خوانایی محیط:

خوانایی اصولاً به درجه درک از یک فضا و وضوح آن بر میگردد و اینکه فضای مورد نظر از یک الگوی منسجم برخوردار باشد. ضابطیان و همکاران، ۱۳۸۹: ۱۱۹). استفاده از نمادها و علائم راهنما از دید صاحب نظران سیمای شهری از عوامل مهم تشخیص قسمت های مختلف یک فضای شهری قلمداد شده و موجب خوانایی بهتر یک محیط شهری می گردد و به احساس راحتی و امنیت کمک می کند در حقیقت هنگامی که علائم راهنما وجود ندارد فضا گیج کننده است و احساس امنیت نیز از بین می رود.

وجود مراکز هویت بخش محله ای:

وجود مراکز هویت بخش محله ای همچون مساجد و اماکن مذهبی (تکایا، امامزاده و ...)، فرهنگسرا، مراکز ورزشی و ... در سطح یک محله، عاملی در جهت افزایش احساس امنیت حاکم بر آن محله می باشد. مسجد خود یکی از فضاهای عمومی است

که نقش زیادی در ایجاد نظم همومی و امنیت محله دارد و یک نهاد بسیار مناسب برای جلوگیری از بروز جرم و جنایات و ایجاد امنیت در سطح محله می باشد. (قرایی و همکاران، ۱۳۸۹: ۲۱).

وجود فضای سبز شهری:

فضای سبز شهری به دلیل زنده بودن، تنوع شکل و رنگ، امکان تغییر و تحول مستمر در مکان و زمان، جوهر، زیبایی و پویایی، دارای نقش ویژه ای است (ادیبی سعدی نژاد و عظیمی، ۱۳۹۰: ۸۹). البته استفاده از پوشش گیاهی در سطح معابر و برخی فضاهای شهری باید به دقت صورت گیرد به طور مثال معابر و فضاهایی که پیاده از آنها عبور می کنند بهتر است درختچه های کوتاه پوشانده شوند چرا که وجود درختان با ارتفاع بالا و حجم زیاد باعث شده تا فضای بدون دفاعی را برای استفاده کننده در شرایطی که کنترل نباشد، ایجاد کند.

مبلمان شهری

مبلمان شهری یکی از عوامل افزایش حضور افراد پیاده در شهر و در نتیجه ارتباط بیش تر مردم در محیط خود، جامعه و ایجاد سلامت روانی و آرامش شهروندان است و شامل تجهیزاتی مانند تیرهای چراغ برق، نیمکت ها، باغچه ها، کف پوش ها، آبخوری ها، سطل زباله ها و وسایل تفریحی پارک ها و ... هستند و هر یک دارای کارکردی خاص می باشند و آنچه حائز اهمیت است مکان یابی درست این تجهیزات است. (همان، ۸۸)

جمع بندی و نتیجه گیری:

هر جامعه باید با توجه به شرایط اقتصادی، زیست محیطی، اجتماعی و سیاسی خود، در کنار توجه به اهداف جهانی پایداری، تعریفی از پایداری اجتماعی ارائه داده و تحقیقات جامعی در جهت ارزیابی این مفهوم در بستر شهر و محله خود انجام دهد، اما اکثر پروژه ها و برنامه های پایداری اجتماعی اهداف مشترکی به چشم می خورد که عبارتند از: عدالت، امنیت، دموکراسی و ...

ما در این پژوهش مقوله ای امنیت را در بافت های تاریخی کشورمان مورد بررسی قرار دادیم و به نکاتی دست یافتیم که در محله ها با رعایت هر یک از آنها، احساس امنیت در افراد افزایش یافته و عبور و مرور و زندگی در چنین محله هایی همراه با آرامش خاطر و ایجاد حس امنیت بوده است. بنابراین بر آن شدیم تا با جمع آوری این نکات و همچنین ارائه راهکارهایی برای دستیابی هر چه بیشتر به محله مسکونی پایدار و امن، امنیت و آرامش را برای ساکنین محلات کشورمان و به خصوص محله های بافت های تاریخیمان به همراه آورد:

- 1- اختصاص نماهای طبقه همکف برای کاربری های سرزنده و فعال تجاری مثل فضاهای کافه، رستوران، مغازه با بازشوهایی برای ایجاد دید از داخل به پیاده رو برای افزایش امنیت
- 2- تعریف قلمروها و پرهیز از ایجاد فضاهای رها شده و قطعات خالی زمین در میان فضاهای شهری
- 3- در تعامل قرار دادن کاربری های عمومی با فضاهای شهری- رو کردن کاربری به فضاهای شهری
- 4- قابل رویت کردن فضاهایی مانند زیرگذرها، پارکینگ ها و پارک ها و زمین های بازی و نورپردازی مناسب جهت از بین بردن نقاط مخفی، تاریک و بدون دید
- 5- ترکیب کاربری مسکونی با تجاری (مغازه در طبقه همکف و مسکونی در طبقات بالا)
- 6- مجاورت حتی الامکان فضاهای داخلی فعال مانند آشپزخانه و نشیمن در مجاورت فضای عمومی و با دید به آن.

مراجع

1. ادیبی سعدی نژاد، فاطمه و عظیمی، آزاده، (1390)، "تبیین امنیت در محیط شهری بر مبنای پارمترهای کالبدی و طراحی، فصلنامه آسایش محیط" شماره ، صص 105-88
2. استوتزل ، ژان (1364)، روانشناسی اجتماعی ، ترجمه علی محمد کاردان ، تهران : موسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران.
3. افتخاری، اصغر (1381)، ساختار و تاویل امنیت ، فصلنامه مطالعات راهبردی ، سال 5، شماره 1، بهار 1381 ،
4. الماسی فر، نینا، انصاری، مجتبی، (1389)، بررسی امنیت محیطی در پارک های منطقه ای به عنوان بخشی از فضاهای شهری از دیدگاه زنان بر پایه رویکرد CPTED، دو فصلنامه مدیریت شهری، شماره 25، بهار و تابستان 1389، صص 34-21
5. بمانیان ، محمدرضا ، محمودی نژاد ، هادی (1388)، امنیت و طراحی شهری ، تهران : انتشارات هله
6. پورطاهری، مهدی، سجاسی قیداری، حمدا...، صادقلو، طاهره، (1388)، سنجش و اولویت بندی پایداری اجتماعی در مناطق روستایی با استفاده از تکنیک رتبه بندی بر اساس تشابه به حل حل ایده آل تشابه فازی، مطالعه موردی: شهرستان خدابنده. ، فصلنامه روستا و توسعه، سال چهاردهم، شماره 3
7. پور طاهری، مهدی، زال، رکن الدین افتخاری، عبدالرضا، (1388)، ارزیابی و اولویت بندی پایداری اجتماعی در مناطق روستایی : مطالعه موردی: روستاهای شهرستان خرم بید استان فارس. فصلنامه روستا و توسعه، سال چهاردهم، شماره 3
8. پیلتن، فرزاد(1383)، مفهوم شناسی امنیت و سیر تکوینی آن، فصلنامه مطالعات دفاعی و امنیتی، سال یازدهم، شماره 38، تهران
9. شفیعا، محمد علی، شفیعا، سعید، (1391)، بررسی رابطه توسعه پایدار اجتماعی و سرمایه اجتماعی، نمونه موردی: ساکنان محله غیر رسمی شمیران نو، نشریه جامعه شناسی کاربردی، شماره 46
10. روزبنام، نیس پ. لوریجیو، آرتور جی. ویولیس، روبرت سی (1379). پیشگیری از جرم و ساختار محیط، ترجمه: رضا پرویزی، ماهنامه امنیت، سال چهارم، شماره 11 و 12، خرداد و تیر 1379، حوزه معاونت امنیت و انتظامی وزارت کشور، صص 48-53
11. صالحی، اسماعیل (1387). ویژگی های محیطی فضاهای شهری امن، تهران ، مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری
12. ضابطیان، الهان، بمانیان، محمدرضا و رفیعیان، مجتبی، (1389)، "بررسی الگوی برنامه ریزی کاربری فضاهای شهری موثر بر افزایش امنیت زنان"، فصلنامه علوم اجتماعی، شماره 48، صص 147-107
13. عمید، حسن، (1363)، فرهنگ فارسی عمید، موسسه انتشارات امیرکبیر
14. قرایی، فریبا، رادجهانبانی، نفیسه و رشیدپور، نازیلا، (1389)، " بررسی و سنجش حس امنیت در مناطق مختلف شهری"، فصلنامه علمی پژوهشی آرمانشهر، شماره 4، بهار و تابستان 1389، صص 32-17
15. کلانتری ، محسن (1380). بررسی جغرافیایی جرم و جنایت در مناطق شهر تهران ، تهران: پایان نامه دکتری، دانشکده ادبیات دانشگاه تهران، استاد راهنما : دکتر محمد تقی رهنمایی
16. کلانتری، محسن. حیدریان، مسعود. محمودی، عاطفه (1389). ایمن سازی فضای کالبدی شهرها در برابر بزهکاری با استفاده از راهبردهای پیشگیری جرم با طراحی محیطی، فصلنامه دانش انتظامی، دوره 12، شماره 3 (مسلول 48)، پاییز 1389، صص 74-51
17. لولین دیویس (1389). مکان های امن، ترجمه: محسن هنرور و امین امینی، تهران: انتشارات آرمانشهر
18. مدیری، آتوسا، (1385)، " جرم خشونت و احساس امنیت در فضاهای عمومی شهر"، فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی، شماره 22، صص 28-11

همایش ملی معماری و شهرسازی بومی ایران

یزد - بهمن ماه ۱۳۹۴

National conference of native architecture & urbanism of IRAN

19. محمودی، محمود، اکبری، مرتضی و دیگران، (1389)، کاربرد منطق فازی در ارزیابی جامع پایداری اجتماعی سکونتگاه های روستایی، مطالع موردی: شهرستان شیروان، فصلنامه روستا و توسعه، سال پانزدهم، شماره 4
20. مطلبی، قاسم، (1383)، رویکردی انسانی به توسعه پایدار محله‌ای، همایش توسعه محله‌ای، چشم‌انداز توسعه پایدار شهر تهران
21. موسی کاظمی محمدی، سید مهدی، شکویی، حسین، (1381)، سنجش پایداری اجتماعی توسعه شهر قم، نشریه پژوهش های جغرافیایی، شماره 43

22. Ancell, S and Thompson-Fawcett. M (2008) "The Social Sustainability of Medium Density Housing" Housing Studies 23(3): 423-442
23. Carmona, Matthew . Heath ,Tim . Oc , Taner . Tiesdell, Steve. (2003). Public Place , Urban Spaces . Architectural Press an imprint of Elsevier .
24. Colantonio , Andrea ,(2011) Governace for socially sustainable urban development in the Mediterranean, Mediterranean, Mediterranean Cities Sustainable Development : Challenges & Opportunities , Rome 19-22.
25. GTZ, (2004) Chance for Sustainable development, Programme Office for Social and Ecological Standards,
26. HUMAN DEVELOPMENT REPORT, 15/8/1392, hdrnet.org/1/426/hdr_1994_en.pdf,1994
27. Stuber, Robyn M. B, Xiang, Wei-Ning Assessing regional social sustainability: a case study on the Delmarva Peninsula, the United States, 2011